

ТЕНДЕНЦИЯТА ЗА АРХАИЗИРАНЕ НА РЕЧТА В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Мария-Лия Борисова

СУ „Св. Климент Охридски“

THE TENDENCY FOR ARCHAIZATION OF SPEECH IN THE MODERN BULGARIAN LITERATURE

Maria-Lia Borisova

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Abstract. This study aims to outline the tendency for archaization of speech. It presents short theoretical concepts, on the basis of which a further analysis will be conducted. The study further examines the semiostylistic mechanisms used to convey the authors ideas in the constructed artistical world, which use the markers of archaic speech

Keywords: archaization of speech, semiostylistic mechanisms, Bulgarian literature

Архаизирането на речта в българските романи не е нов похват, но в последните годините употребата му се увеличава. Все повече български автори обръщат поглед назад към спецификите на една реч, която носи белезите на отминалото време.

Настоящият текст има за цел само да представи проблема и да предложи теоретични постановки, които биха могли да се прилагат при по-задълбочено изследване. Приложени са концепции на Чарлз Пърс, Юрий Лотман, Делъз и Гатари.

За целите на изследването понятието *архаизиране* се използва като сбор от остаряла лексика и диалектни особености, чиято актуалност не е потвърдена. Приложени са семиостилистични похвати при разглеждането на текстовете, в които е отразена по-висока честота на употреба на архаизирана реч. Романите, които са разгледани, са: „Възвишение“ – Милен Русков; „Живот в скалите“ – Мария Лалева; „Гласове в тихото“ – Валентина Йоргова.

Първият от тях е високо оценен от критиците още през 2012 г., но придобива по-широка популярност след появата на екранизираната му версия. Другите два започват своя живот в социалните мрежи, като авторите споделят само откъси от текстовете. „Живот в скалите“ на Мария Лалева излиза на книжния пазар в началото на месец ок-

томври 2018 г. Тиражът е изчерпан за броени часове. „Гласове в тихото“ на Валентина Йоргова все още е познат фрагментарно (само в интернет пространството) и се очаква да бъде издаден на хартиен носител. Това не пречи на читателите да проследяват неговото развитие и да подхождат с голям интерес към всеки нов откъс, който авторът публикува. Речта на романа „Възвишение“ е изцяло архаизирана, а в другите два текста похватът е използван само при изграждането на образите на бабите, които влизат в ролята на духовни наставници.

Хипотезата за пораждането на тази тенденция би звучала твърде близо до думите на Сергей Лукяненко от романа му „Дневен патрул“: „Вечният закон на природата – колкото по-зле се живее в държавата, в колкото по-голяма кал затъва, толкова повече се засилва стремежът към корените. Към старите имена, старите обичаи и ритуали“ (Лукяненко/Lukyanenko 2000). Настоящото изследване обаче не цели да анализира този проблем, а само да го отрази, като разгледа семиостилистичните механизми, които изграждат текстовете и с чиято помощ романите осъществяват такова голямо въздействие върху аудиторията.

В началото на изследването е важно да бъде изяснено кои са маркерите, които изграждат усещането за архаичност в текстовете. Отговорът се крие основно в образите на героите и в тяхната реч. Не трябва да бъде подценявана и ролята на заглавията, функциониращи приемливо и с възможност за адекватно разчитане само в полето на текстовете. Те са успешни метафори, които се реализират като кодове на историчността.

Образите на героите са семиотично натоварени – необразованият бунтовник от „Възвишение“ и възрастните жени в другите два текста. Те са примери за кодовете на отминалото, носещо символите на борба, мъдрост и достоверност. Речта на героите е изградена от фонетични, лексикални, фразеологични, морфологични, синтактични и стилистични архаични особености, които са съвкупност от кодове, създаващи усещането за реч на герой, който е представител на отминала епоха. Много ясно функционират архетипните модели на мисълта.

Механизмите, които действат в текстовете, са подчинени пряко на модела на Чарлз Пърс за знака като триадична връзка, изградена от репрезентамен, обект и интерпретант. В основата на теорията му стои интерпретантът, чрез който знакът бива разчетен, като интерпретантът се превръща в нов репрезентамен, който се отнася към нов интерпретант и така до безкрайност. Пърс отделя три вида интерпретанти: непосредствен – този, който е представен в самия знак, динамичен – въздействието, което оказва върху разума, краен или нормален – свързването на репрезентамента с обекта на базата на опита. Триадичният модел успешно функционира и в трите текста, в които архаичният знак въздейства на читателя, като го кара да прави динамични връзки, които го

водят до някакъв тип разчитане, което, от своя страна, поражда други връзки. Може да се твърди, че цялата тази игра със знака, в която четящият влиза чрез текстовете, е пряко свързана с нивото на интерес, с което ще бъде продължена работата с тях.

Трудът на Юрий Лотман, свързан с първичните и вторичните моделиращи системи, също трябва да бъде използван при разглеждането на романите. Може да се приеме, че архаичната дума или израз имат сами по себе си денотативна функция, но в контекста на художествената реч придобиват конотативна – значение на кодове, които въздействат на читателя чрез пробуждането на спомени, които са емоционално натоварени в съзнанието му заради лични преживявания или заради силата на символите на колективната памет.

В текстовете на романите функционират и някои от ризоматичните принципи на Делюз и Гатари, представени в книгата „Хиляда плоскости“. Според принципите на свързаност и на разнородност „една ризома непреставашо би свързвала семиотични звена, властови организации, случвания, препращащи към изкуствата, науките, социалните борби“ (Делюз, Гатари/Delyoz, Gatari 2009: 13). В трите романа този принцип функционира успешно. „Няма езикова система сама по себе си, нито има универсалност на езика, а съществува взаимопресичане на диалекти, наречия, жаргони, специални езикови системи“ (Делюз, Гатари/Delyoz, Gatari, 2009: 13). Чрез този принцип се потвърждава ризоматичният характер на текстовете, в които успешно се преплитат диалектни и архаични особености със съвременни книжовни норми. Следващият принцип важи с пълна сила за два от романите – „Живот в скалите“ и „Гласове в тихото“. Според принципа на означаващ разрыв „една ризома може да бъде прекъсната, разкъсана на което и да е място, но наново тръгва по някоя от линиите си, а и по други линии“ (Делюз, Гатари/Delyoz, Gatari, 2009: 15). Той ясно се вижда в двата текста, защото цялостно авторите им се придържат към съвременните книжовни норми, но ги нарушават, когато изграждат речта на определени герои. Интересно е, че тази специфична реч се пренася и в речта на другите герои при цитиране на думите на същите, чиято реч носи маркерите на архаичността. Според принципа на картографията „картата е отворена, свържима във всички свои измерения, разглобяема, преобратима, способна постоянно да търпи видоизменения. Може да бъде разкъсана, преобърната, да се приспособява за целите на всякакви монтаж“ (Делюз, Гатари/Delyoz, Gatari, 2009: 20). Принципът функционира и в трите текста. Всеки от авторите е претворил речта на своите герои по памет (като носител на диалекта) и/или чрез запазени текстове от отминала епоха. В този смисъл всеки един от тях е приспособил речта за целта на монтажа на текста.

Всичко написано до този момент може са бъде проследено в следните примери:

1. Житейските изводи в речта на героите

„Възвишение“	„Живот в скалите“	„Гласове в тихото“
„Господи, рекох си, помогни ми да ся възвися! Светът е много хубав, братя, много красив, така му ся ще на чилияк да остане още в него. Още миг, още минута само. Всякий ище да живей. Трудно е да ся разделиш със светът“ (Русков/Ruskov 2011).	„Но сега земя търпелива, оти е мъдра. Търпи она минувачи, ама докога – само она си знае. И кога им дойде времето, ке найде как да ги изгони. И у душата човешка е баш същото, Боже, кога ги изгони“ (Лалева/Laleva 2018).	„Гаче огън ще го изгори, ако рачи да пипне туй, що мъчи другия. А не е всякога тъй... Не е. Тъгата, чедо, се минува кога чужда ръка на рамо усетиш и някой ти чуе приказката. Кога добро ти стори и от комата си ти отчупи, па като ти напълни търбуха и душа ти пълни!“ (Йорова/Yorgova 2017).

2. Началото на поучителни слова

„Възвишение“	„Живот в скалите“	„Гласове в тихото“
„Слушай ма сега, Асенчо. Каквот’ било, било“ (Русков/Ruskov 2011).	„Чувай ме, сине! Чувай старата македонка!“ (Лалева/Laleva 2018).	„Чувай какво ти думам, да се научиш“ (Йорова/Yorgova 2017).

3. Диалогът на ризоматично отворените светове

„Възвишение“	„Живот в скалите“	„Гласове в тихото“
„Наш народ ся образова и възвисява не с дни, а с часове“ (Русков/Ruskov 2011). – “И в няколко дена тайно и полека народът порасте на няколко века!“ (Вазов/Vazov 1962).	„...да ти е арно и светло, като учиш“ (Лалева/Laleva 2018). – „Напред! Науката е слънце, което във душите греи“ (Михайловски/Mihaylovski 1892).	„Разказаната беда е половин беда“ (Йорова/Yorgova 2017). – „Признатият грях е половин грях“ – Народна поговорка.

Настоящото изследване цели да маркира тенденцията за архаизиране на речта и не изчерпва проблема. В него са представени кратки теоретични постановки, на чиято база предстои да бъде направен анализ. Отразени са семиостилистичните механизми, с

чиято помощ се реализират идеите на авторите за създаване на художествен свят, който носи маркерите на архаичността. Предстои въпросът да бъде разгледан по-детайлно в бъдещи изследвания.

Цитирана литература

- Вазов 1962:** Вазов, И. *Епопея на забравените*. Народна младеж (Vazov, I. *Eropeya na zabravenite*. Narodna mladezh.)
- Дельоз, Гатари 2009:** Дельоз, Ж., Гатари, Ф. *Хиляда плоскости*. Критика и хуманизъм. (Delyoz, Zh., Gatari, F. *Hilyada ploskosti*. Kritika i humanizam.)
- Йоргова 2017:** Йоргова, В. *Гласове в тихото*. [21.12.2017] <http://e-sustnost.com/>. (Yorgova, V., *Glasove v tihoto*. [21.12.2017] <http://e-sustnost.com/>)
- Лалева 2018:** Лалева, М. *Живот в скалите*. Книгомания. (Laleva, M. *Zhivot v skalite* Knigomania.)
- Лукияненко 2006:** Лукьянко, С. *Дневен патрул*. <https://chitanka.info/text/2116-dneven-patrul>. (Lukyananko, S. *Dneven patrul*. <https://chitanka.info/text/2116-dneven-patrul>)
- Михайловски 1892:** Михайловски, С. *Кирил и Методий*. <http://www.slovo.bg/> (Mihaylovski, S., Kiril i Metodiy, <http://www.slovo.bg/>)
- Русков 2011:** Русков, М. *Възвишение*. Жанет-45. (Ruskov, M. *Vazvishenie*. Zhanet-45.)

Мария-Лия Борисова
София 1504,
бул. „Цар Освободител“ 15
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра по български език
liqborisova@abv.bg

Maria-Lia Borisova
Sofia 1504,
15 Tzar Osvooboditel Blvd.
Sofia University St. Kliment Ohridski
Department of Bulgarian Language
liqborisova@abv.bg